

NEZISKOVÉ ORGANIZACE JAKO VÝZNAMNÍ AKTÉŘI V OBLASTI SOCIÁLNÍCH SLUŽEB

Pavla Varvažovská

Abstrakt

Nestátní neziskové organizace jsou v současné době významnými aktéry působícími v oblasti sociálních služeb. Z tohoto důvodu se autorka stati pokusila zhodnotit současnou roli těchto organizací a to zvláště v návaznosti na nový zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, poukázat na význam a nezbytnost těchto organizací a posoudit vývoj jejich role do budoucna.

Abstract

Non-government non-profit organizations are significant actors in the sphere of social services nowadays. From this reason the author of the thesis attempted to evaluate current role of these organizations especially in relation to the new code 108/2006 Sb. concerning social services, to highlight the importance and necessity of these organizations and evaluate development of their role in the future.

Klíčová slova

Nestátní nezisková organizace, sociální služby, standardy kvality sociálních služeb, komunitní plánování

Keywords

Non-government non-profit organization, social services, quality standards of social services, community planning

Úvod

Neziskové organizace (NO) se nacházejí všude tam, kde se lidé chtějí soukromě angažovat a nahradit tak neexistující nebo nedostatečně fungující státní instituce zejména při poskytování různých služeb občanům. Oblastí, ve kterých neziskové organizace působí, je tedy mnoho, jednou z nich, ve které neziskový sektor postupně zaujímá stále větší úlohu, je oblast sociálních služeb.

K 1. 1. 2007 nabyt účinnosti nový zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který přinesl další zásadní změny v dosavadním systému poskytování sociálních služeb. Do této doby byla oblast sociálních služeb upravena zastaralou legislativou platnou před rokem 1989, která znala převážně ústavní péči a pečovatelskou službu. Ostatní sociální služby, jako například osobní asistence, sociální rehabilitace, sociálně terapeutické dílny a mnohé další, byly provozovány v podmínkách bez právní úpravy. Následkem toho bylo obtížné zajistit dostupnost těchto forem služeb všem potenciálním uživatelům a chyběl zde i jasný systém financování a možnost kontroly kvality těchto služeb.

Cíl a metodika

Vzhledem k tomu, že aktéry působícími v oblasti sociálních služeb se stávají stále více nestátní neziskové organizace, zhodnotí autorka v této stati roli těchto organizací v současné době, poukáže na jejich význam a nezbytnost a posoudí vývoj role těchto organizací do budoucna. Autorka si pro své šetření zvolila území Ústeckého kraje a zde působící neziskové organizace poskytující sociální služby. Práce vychází ze studia dokumentů,

konzultací na příslušném odboru Krajského úřadu Ústeckého kraje a rozhovorů v neziskových organizacích působících v oblasti sociálních služeb.

Výsledky

Neziskové organizace

Základním impulsem pro založení neziskových organizací je snaha řešit konkrétní problémy nebo jim předcházet, a to bez ohledu na ziskovost činnosti. Na rozdíl od soukromých komerčních firem totiž hlavním měřítkem není finanční zisk, ale schopnost naplňovat veřejně prospěšnou činnost. Zisk tedy mohou vytvořit, ale musí ho zase vložit zpět k rozvoji organizace a plnění jejích cílů. Česká legislativa doposud nevyjasnila pojem „nezisková organizace“, což činí problémy jak při interpretaci obecných zákonů, které regulují i činnost neziskových organizací, tak při interpretaci zákonů specifických (např. zákon o DPH). Přesto lze říci, že legislativní rámec pro činnost nestátních neziskových organizací je v ČR v zásadě vymezen. Fungování (založení, provoz, likvidace) všech právních neziskových typů, které na území ČR působí, je ošetřeno speciálními zákony. Zákon o dobrovolnické službě je využíván všemi těmito právními formami. Tyto zákony různě detailně a konkrétně nastavují práva a povinnosti jednotlivých právních typů [8]. Neziskové organizace mohou hrát také roli důležitých zaměstnavatelů, přičemž pracovní místa, která nabízejí, v některých případech dokáží v regionu udržet i lidi s vyšším vzděláním. Neziskový sektor má také obecně přiznaný vzrůstající ekonomický potenciál. Jinak řečeno, neziskové organizace přivádějí do regionu značné finanční prostředky.

Neziskové organizace lze z jednoho pohledu členění rozdělit na dvě základní skupiny:

- vládní (státní, veřejné) neziskové organizace zabezpečující převážně realizaci výkonu veřejné správy na úrovni státu, regionu či obce. V podmínkách ČR jsou jejich právními formami příspěvkové organizace a bývalé rozpočtové organizace, od roku 2001 organizační složky státu, kraje či obce.
- nestátní (nevládní, občanské, soukromé) neziskové organizace, jež jsou založeny na principu sebeřízení společnosti, což představuje schopnost určitého společenství lidí žijících a spolupracujících ve vymezeném prostoru, organizovat a vzájemně usměrňovat svá jednání. Jedná se o podílení se na veřejné politice v rámci občanské společnosti, kdy se občané sdružují do různých typů nestátních neziskových organizací, čemuž napomáhá i svoboda sdružování jako jedna ze základních svobod demokratického státu. Jejich základní právní formy představují občanská sdružení, nadace a nadační fondy, obecně prospěšné společnosti a církevní právnické osoby [4].

Neziskový sektor v České republice je co do počtu organizací poměrně rozsáhlý. Na konci roku 2007 působilo v ČR celkem 98 550 neziskových organizací. Nejčastější formou jsou občanská sdružení, kterých bylo 61 802 [1].

Sociální služby dle zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Podle tohoto zákona je sociální službou činnost nebo soubor činností zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení (§ 3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách). Sociální služby jsou specializované činnosti, které mají pomoci člověku řešit jeho nepříznivou sociální situaci, pokud to lze, mají podporovat jeho vlastní aktivitu vedoucí k řešení takové situace. Hlavním posláním zákona je chránit práva a oprávněné zájmy lidí, kteří jsou oslabeni v jejich prosazování, a to z různých důvodů jako je věk, zdravotní postižení, nedostatečně podnětné sociální prostředí, krizová životní situace a mnoho dalších příčin [2].

Poskytovateli sociálních služeb mohou být obce, kraje a jimi zřizované právnické osoby, další právnické osoby, zejména nestátní neziskové organizace, fyzické osoby a Ministerstvo práce a sociálních věcí. Sociální služby z hlediska forem jsou poskytovány jako služby pobytové, ambulantní nebo terénní. Pro poskytování sociálních služeb se zřizují zařízení sociálních služeb, kterými jsou dle § 34 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách: centra denních služeb, denní stacionáře, týdenní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem, chráněné bydlení, azylové domy, domy na půl cesty, zařízení pro krizovou pomoc, nízkoprahová denní centra, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, noclehárny, terapeutické komunity, sociální poradny, sociálně terapeutické dílny, centra sociálně rehabilitačních služeb a pracoviště rané péče. Podle typu sociální situace rozlišujeme služby sociální péče, nebo služby sociální prevence. Sociální služby také zahrnují sociální poradenství, které jsou povinni zajistit všichni poskytovatelé sociálních služeb [7].

Komunitní plánování sociálních služeb a kvalita sociálních služeb

Komunitní plánování sociálních služeb spočívá ve spolupráci zadavatelů (obcí a krajů) s uživateli a poskytovateli sociálních služeb při vytváření plánu, vyjednávání o budoucí podobě služeb a realizaci konkrétních kroků. Společným cílem je zajistit dostupnost kvalitních sociálních služeb. Při plánování sociálních služeb se vychází zejména z porovnání existující nabídky sociálních služeb se zjištěnými potřebami jejich současných i potenciálních uživatelů. Na základě tohoto srovnání dochází ke zformulování priorit v oblasti sociálních služeb.

Úspěšnost plánování služeb zajišťuje také podpora ze strany politické reprezentace při zahajování plánování, v jeho průběhu i při uskutečňování konkrétních činností směřujících např. k rozšíření nabídky služeb, zvyšování jejich efektivity a spolupráci různých subjektů při zajišťování potřebných služeb. Neméně významné je zabezpečení koordinace celého procesu, kterou může provádět vybraný pověřený subjekt např. nestátní nezisková organizace nebo přímo zaměstnanci dané obce či kraje. Pracovní struktury v podobě pracovních, konzultačních nebo vyjednávacích skupin se skládají ze zástupců všech zainteresovaných stran [6].

Kvalita sociálních služeb se ověřuje pomocí tzv. standardů kvality sociálních služeb, které se staly prvním a v současné době nejdůležitějším nástrojem k zajištění kvality v sociálních službách. Jedním z nevýznamnějších ukazatelů při hodnocení sociálních služeb je to, jak se poskytovaná služba promítá do života těch, kteří ji využívají. Uživatel služby spolu s pracovníkem zařízení určují cíl, k jehož dosažení má směřovat poskytování dané služby.

Neziskové organizace v oblasti sociálních služeb ve sledovaném kraji

Neziskový sektor v Ústeckém kraji má své významné místo a je považován za klíčového partnera v různých oblastech společenského dění. Zejména v sociálních službách je jeho místo nenahraditelné. Spolupráce Ústeckého kraje s neziskovým sektorem probíhá na dobré úrovni. Kraj zřizuje různé poradní a iniciativní orgány, jejichž členy jsou radní, úředníci a nezřídka i zástupci NO. Pro zástupce těchto subjektů krajský úřad také pořádá různé semináře a vzdělávací kurzy a poskytuje NO své prostory k propagaci svých zařízení a služeb. Podle Českého statistického úřadu působilo na území Ústeckého kraje v roce 2007 celkem 7 227 nestátních neziskových organizací.

V Ústeckém kraji bylo k 1. březnu 2008 registrováno celkem 566 sociálních služeb, které jsou poskytovány na území kraje [3]. Dle výsledků dotačního řízení Ministerstva práce a sociálních věcí ČR na rok 2008 [5] působí na území Ústeckého kraje celkem 89 nestátních

neziskových organizací poskytujících sociální služby, z toho je 64 občanských sdružení, 12 obecně prospěšných společností a 13 církevních právnických osob.¹

K poskytovatelům sociálních služeb v kraji rovněž patří 53 příspěvkových organizací (kraje nebo obcí), 6 obcí nebo organizačních složek obce, 4 společnosti s ručením omezeným, 1 veřejná obchodní společnost a 3 fyzické osoby. Z výše uvedených údajů vyplývá, že nestátní neziskové organizace tvoří více než polovinu (57%) všech poskytovatelů sociálních služeb v kraji. Všechny zmíněné subjekty žádaly o dotaci na celkem 428 sociálních služeb, z toho připadalo na občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti a církevní právnické osoby 274 služeb. Dle těchto údajů poskytují nestátní neziskové organizace na území Ústeckého kraje téměř dvě třetiny všech sociálních služeb (64%). Obce podporují poskytování sociálních služeb prostřednictvím příspěvků zřizovatele jim zřizovaným organizacím. Některé (zpravidla větší) obce dále podporují poskytování sociálních služeb dotacemi určenými zejména nestátním neziskovým organizacím působícím na jejich území.

Diskuse a závěr

Od nově zavedených změn si uživatelé i poskytovatelé, zejména ti z neziskového sektoru, slibovali podstatné zlepšení své situace. Na jedné straně se odehrály změny v oblasti poskytovatelů sociálních služeb, zejména v tom kdo je a kdo může být poskytovatelem sociálních služeb. Na straně druhé se změnil vztah poskytovatelů k uživatelům a naopak. Došlo k proměně uživatele z objektu péče na individuální subjekt, tedy z někoho, kdo je nucen z nějakého důvodu péči snášet na toho, kdo má možnost službu ovlivňovat tak, aby vyhovovala jeho osobním potřebám.

Novou legislativní úpravou bylo dosaženo řady významných úspěchů (sociální začlenění se stalo hlavním smyslem sociálních služeb, zavedly se nástroje k zajištění kvality služeb i zvyšování odbornosti pracovníků v této oblasti), objevily se však i slabé stránky, například financování, které působí spíše likvidačně směrem k terénním službám a nedostatečné metodologické i personální zajištění kontroly kvality a plánování služeb. Problémy působí také posuzování příspěvku na péči a kontrola jeho využití.

Přínosem je nesporně právní vymezení širšího spektra sociálních služeb jako je osobní asistence, raná péče, respitní péče a řada dalších, které se definitivně zařadily k dosud upravované pečovatelské službě a ústavní péči. Na druhou stranu se však ukazuje, že je tato legislativa příliš restriktivní a těsná pro neustále se vyvíjející systém sociálních služeb. Vymezení služeb a jednotlivých zařízení uzavírá systém pro nové typy služeb a nutí poskytovatele, aby se uměle přizpůsobovali termínům v zákoně. Zákon přitom používá v některých případech nejednoznačnou terminologii a neodpovídající definice (např. azylové bydlení, u kterého se nejedná o prevenci). Bylo by proto potřeba upravit typologii služeb tak, aby odpovídala realitě a umožňovala vývoj systému a vznik nových služeb.

Nestátní neziskové organizace hrají v sociální oblasti skutečně významnou roli a v současné době již nejsou pouze doplňkovým faktorem, neboť poskytují různé typy

¹V tomto počtu jsou zahrnuty i organizace, které nemají sídlo v kraji, ale poskytují v něm služby. Reálný stav se však může nepatrně lišit, neboť v údajích jsou zahrnuty i organizace, které o dotaci žádaly, ale nebyly podpořeny. U nich je pravděpodobné, že z těchto důvodů služby nebudou nadále poskytovat, takových organizací však není mnoho. Naopak nestátních neziskových organizací, které nežádaly o dotaci MPSV, ale jsou poskytovateli sociálních služeb, by mělo být minimum.

profesionálních sociálních služeb pro specifické cílové skupiny obyvatel. Tyto organizace pak společně se státními organizacemi vytváří komplexní systém sociálních služeb, který dává klientům možnost výběru ze spektra nabídek podle jejich individuálních potřeb a požadavků.

Role těchto organizací bude do budoucna patrně ještě narůstat, což je způsobeno především zvyšující se poptávkou po sociálních službách, jejichž poskytovateli jsou převážně nestátní subjekty. Díky nově přijatým legislativním změnám v systému poskytování sociálních služeb postupně dochází ke zvyšování jejich profesionality a zejména kvality poskytovaných služeb. Organizace jsou nuceny přijímat řadu opatření a připravovat se na absolvování inspekce poskytování sociálních služeb. Dále by mělo postupně docházet k propojování plánování jejich finanční podpory, na které jsou závislé, se střednědobými plány rozvoje sociálních služeb krajů a obcí vycházejícími z reálné místní potřeby určující charakter a rozsah sítě těchto služeb. Toto vše lze vnímat v konečném efektu nejen ve prospěch těchto organizací, ale zejména uživatelů jejich služeb.²

Použitá literatura

- [1] ICN, o.p.s. Statistika počtu NNO. Dostupné z: URL:<http://neziskovky.cz/cz/fakta/> [cit. 2008-03-06]
- [2] MPSV ČR. Otázky a odpovědi k zákonu č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Praha: MPSV ČR, 2006.
- [3] MPSV ČR. Ve veřejné části registru poskytovatelů sociálních služeb jsou k dispozici informace o konkrétní poskytované sociální službě přístupné od vydání rozhodnutí o registraci a následného úředního zveřejnění, viz Registr poskytovatelů sociálních služeb [databáze on-line]. Dostupné z: URL:<http://iregistr.mpsv.cz/socreg/> [cit. 2008-03-25]
- [4] MPSV ČR. URL:<http://www.mpsv.cz/cs/858> [cit. 2008-03-16]
- [5] MPSV ČR. URL:<http://www.mpsv.cz/cs/4951> [cit. 2008-03-20]
- [6] ŠKARABELOVÁ, S. (ed.) Definice neziskového sektoru (Sborník příspěvků z internetové diskuse CVNS). CVNS, Brno 2005. str. 27
- [7] Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 37, platné znění.
- [8] Zpráva o stavu neziskového sektoru v České republice v roce 2006. Praha: ICN, o.p.s., 2006. str. 1

Kontaktní adresa

Ing. Pavla Varvažovská
Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta
Katedra humanitních věd
Kamýcká 129, 165 21 Praha 6
Email: varvazovska@pef.czu.cz
Tel. č.: 224 382 312, Fax.: 224 382 347

² Poznatky uváděné v příspěvku vyplynuly z řešení VZ MSM 6046070906 "Ekonomika zdrojů českého zemědělství a jejich efektivní využívání v rámci multifunkčních zemědělskopotravinářských systémů".